

תפילה – מעמד הנפש – נווה שדה מדריך במדרשה

1. **עמדת הנפש.** בעבר, התפילה היוותה מקור של בטחון וחיזוק עבור האדם. העולם האכזר הקשה עליו והערים מכשולים בדרכי חייו, וכחלק מההתמודדות עם קשייו אלו מצא את עצמו האדם עומד בתפילה ומבקש בתחנונים מן האל שיושיע אותו - מהמחלות להן איננו מוצא מרפא, מן הגשם או השמש המכלים את יכולו ופרנסתו, מהאויבים מבית ומחוץ הקמים עליו לכלותו וממה לא. היום, לעומת זאת, האדם כמעט ואינו חש עצמו נזקק; את מחלותיו מרפאים טובי המומחים, על בטחונו שומרים טנקים ומטוסים משוכללים, כמות החלב במכולת מעולם לא הושפעה כהוא זה ממצב מזג האוויר (שאותו חוזים עבורו מראש כמעט בדייקנות) ובאופן כללי חייו די בשליטה, פחות או יותר.

כיצד יצליח האדם המודרני לייצר בתוכו את הרגשת העני בפתח, הזקוק באופן קריטי לרחמי שמיים ושעליו להתחנן על נפשו? וכדברי הרב אלחנן ניר (במאמר המצורף): "האם כאנשים נורמטיביים, הלוקחים את גורלם בידיהם, יש בנו בכלל מקום חלש, נזקק, כזה התולה עיניים ומייחל? האם אנו באמת מוכנים לבקש על חיינו ועל חסרוננו? האם במערכת היציבות העכשווית מלאת מסמרי ה'קבע' ובריחי השליטה שלנו נותרו בנו עדיין מעט שפלות רוח, חן ותחנונים?"

2. **הנוסח הכללי.** כהשלמה לנושא נוסח התפילה, אי אפשר להתעלם ממחיר נוסף ורב משמעות שמשלמת התפילה המסודרת והקבועה: בו ברגע שהתמסד הטקסט והותאם לכל שכבות העם, בכל גיל, בכל סיטואציה ובכל - כך אולי קיוו המנסחים - תקופה בהיסטוריה, התרחש למעשה תהליך בלתי נמנע של דה פרסונליזציה, המפקיע את סצנת התפילה מן המרחב האישי-אינטימי ועושה אותו לכללי. תמה לה התפילה בעלת הנימה האישית, במילים שנבחרו על ידי הדובר הספציפי הנוכחי, ותחתיה קמה לה הגיית משפטים הדומים במדויק לאלו שנאמרים על ידי כל הנוכחים בבית הכנסת - ודווקא שם; גם המיקום הגיאוגרפי הלגיטימי - יציאת היחיד להתייחד עם א-לוהיו בשדה, במשרד או בבית - כמעט ונעלמה כשאת מקומה תפסו תפילת הציבור והתפילה בציבור, ששתיהן גם יחד נועדו לתמוך את התפילה בכוח הציבורי המעניק לה סיכויי הישרדות גבוהים יותר, תוך וויתור במידה לא מועטה על הממד הפרטי והסובייקטיבי של המתפלל.

עם הזמן גברה המודעות לצורך אלמנטרי זה, ופוסקים שונים הדגישו את חשיבות הדיבור האישי, הזורם והטבעי מול הקב"ה, כשהקצו לצורך כך מקומות מיוחדים במהלך תפילת העמידה, אם באמצעה של ברכת 'שמע קולנו' ואם לאחר 'יהיו לרצון' שבסופה¹. ברם, עדיין מדובר בפתרון שלאחר מעשה. על רקע העובדה הזו מיסד ר' נחמן מברסלב, שנים רבות לאחר חתימת נוסח התפילה², את ה'התבודדות' - יציאה למרחבי הטבע הפתוחים - יערות, שדות ומה לא - על מנת 'לדבר עם ה' - בלשון המתפלל, ללא נוסח קבוע וללא הגדרות, רק 'לשפוך את שיחו' של האדם לפני המקום. מנהג זה של חסידי ברסלב ונוספים מעיד כאלף עדים על חוסר היכולת המובנה של התפילה המנוסחת לספק מענה הולם לצורך יסודי זה של המתפלל³.

3. **הנוסח התקופתי.** נקודה אחרונה שאף היא מצטרפת אחר כבוד אל מחיריה של ההיצמדות לנוסח קבוע ולטבע שטבעו חכמים, היא נושאי התפילה. קטעים מסוימים בתפילה נכתבו על עניינים בני חלוף, כשהמשמעותי שבהם הוא נושא הגלות. הכיסופים לשיבת ציון ולבניין ירושלים הוטמעו במקומות רבים בתפילה, מתוך הנחה ששנים רבות תעבורנה עד שאלו יאבדו מהרלוונטיות שלהם. ואכן, כך היה. מאות ואלפי שנים חלפו, ועדיין נזקקו יהודים למילים אשר תבטאנה עבורם את ההשתוקקות לגאולה ולחזרה לארץ ישראל. אך הנה, ויהי היום - ותתגשמה בקשתם. חזרנו לארץ וייסדנו בה מדינה יהודית עצמאית. דא עקא, התפילה נשארה כשהיתה. גם היום, מאות שנים לאחר ראשיתה של שיבת ציון ועשרות שנים לאחר ייסודה של ריבונות יהודית בארץ לראשונה זה 1,900 שנה, עודנו מבקשים בכל ראש חודש ומועד, בתפילת 'עלה ויבוא', שיעלה ביום מיוחד זה זכרוננו לפני המקום על מנת שיפקוד ויושיע אותנו. גם היום, כשירושלים מונה למעלה מחצי מיליון יהודים, עודנו מבקשים שייבנה אותה הקב"ה, וגם היום, כשכבר רבים הסוברים שרוב יהודי העולם גרים בארץ הקודש אנחנו מתחננים כל יום שיקבץ הקב"ה נדחי ישראל ויוליכנו קוממיות לארצנו. עניין הגאולה עולה בעשרות מקומות נוספים בתפילה.

אמנם, אין להתכחש לכך שניתן, בקלות יחסית, למצוא רלוונטיות גם בבקשות עתיקות אלה - עדיין לא כל היהודים בארצם, וגם בארץ עוד יעדים רבים לפנינו - בניית המקדש, החזרת שטחים נוספים לריבונות יהודית, השבת העם בתשובה ועוד. אלא שבה במידה, קשה להתכחש לעובדה ששינויים קיצוניים התרחשו במציאות מיני אז ועד היום - ואילו התפילה

¹ נראה שהסיבה המרכזית לצדדיות לכאורה של הקצאה זו היא חשיבותה של ההיצמדות ל"טבע שטבעו חכמים" (רמב"ם, הלכות ק"ש א, ז). ניתן לראות כיצד על אף זאת עשו הפוסקים מאמץ לאפשר את הזמן האישי במקדש עיקר התפילה, ולא 'דחפו' אותו לגמרי החוצה, לשלהי התפילה או להקדמה לה.

² על אף הוספת חזרות ונשנות של קטעים שונים, מזמורי תהילים ופיוטים בכל הקהילות והעדות.

³ חשוב להדגיש שזה אינו מוציא מכלל אפשרות היתכנות של 'התחברות' ותחושת אינטימיות בתפילה הכללית, ואדרבה, כמעט ואין בנמצא מי שלא חווה ולו פעם אחת תחושה כזו על אף המילים הלא אישיות. ברם, היא הנותנת - אנשים מצליחים לעיתים (ויש אף באופן קבוע) לחוש כך למרות הנוסח הכללי ולא בגללו.

נותרה כשהיתה, ולא דווקא בשל נצחיותו של הנוסח (כפי שנראה מיד) אלא אולי דווקא בגלל קביעותו.

אחת הדוגמאות המפורסמות המעידות על כך היא תפילה קצרה הנאמרת ב'שבת מברכין', עת מברכים על החודש הבא העתיד להתחיל בשבוע הקרוב. "מי שעשה ניסים לאבותינו וגאל אותם מעבדות לחירות", אנו מבקשים, "הוא יגאל אותנו בקרוב ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ, חברים כל ישראל ונאמר אמן". על פניה, התפילה מנוסחת כשאר המקומות בהם מוזכר עניין הגאולה כדלעיל, המתייחסים למציאות בה עם ישראל נרדף ומפוזר בין העמים והארץ ריקה מיושביה. הרבנות הראשית, כשניסחה את סדר תפילות יום העצמאות, העתיקה תפילה זו, אך בשינויים קטנים ורבי משמעות המבליטים את הצורך בהתאמת נוסח התפילה לתקופה הייחודית בה אנו חיים. וכך כתבו (השינויים מודגשים): "מי שעשה ניסים לאבותינו ולנו וגאלנו מעבדות לחירות, הוא יגאל אותנו גאולה שלימה בקרוב" וגו'. את התפילה המקורית אין ביכולתה וברצונה של הרבנות לשנות, שכן מדובר בהלכה מפורשת של הרמב"ם, שגוננה ושמרה על מוסד התפילה לאורך מאות שנים, בהצלחה רבה. אולם כשנקרתה לפניה ההזדמנות, לא וויתרה וערכה את הנוסח באופן שיהלום את המציאות הספציפית בה אנו נמצאים.

5. **הרגלי התקשורת.** אולי גם הנקודה הפשוטה של הפער העצום שהולך וגדל בין תקשורת אנושית לתקשורת עם הקב"ה תורמת לאתגור התפילה. לפני עשרים ושלושים שנה פערי תקשורת של שבועות וחודשים היו דבר שבשגרה. שיחות לארצות אחרות היו נדירות ומכתבים מחו"ל הגיעו לאחר זמנים ארוכים.

כיום כשאנו צופים מקצה העולם ועד קצהו, כש'סקיפ' מאפשר שיחות וידאו לכל העולם בחינם, באיכות שלפני שנים לא רבות היתה בגדר מדע בדיוני, כשמיילים נשלחים מיידית ונענים באותה מהירות - לעמוד מול קיר (תרתי משמע) ולא לקבל (כמעט) אף פעם תשובה, יוצר קושי מהותי ולעיתים אף תסכול עמוק המביא ליאוש.